

נתיבו של מבקר

— מאת י. עמוס —

"נתיב הסופרים" של אברהם בלאט הוא שבילו המיוחד, שבו הוא צועד, כשהוא בוחן ובודק את הספרים ואת מחבריהם. בלאט מעיד על עצמו, שהספרות משמשת לו גם סייג וגם פיתוי. הסייג הוא — "הקלילות הבלטריסטית של הספר ואשליית החלום שבשירה, לעומת כובד הראש של סוגיה בתלמוד לדור לומדים, שתורה ו"חידוד" מוח היו שעשועיו תמיד". הפיתוי הוא — "פתיחת שערים למחוזות כמוסים, לעינים הומניסטיים, הרחבת אפקים הגותיים, עידון הטעם ופענוח סמלי השיר". סייג ופיתוי — מאי מינייהו עדיף? מי שמעיין בספר וקורא את דברי ההערכה והבקורת נוכח, שהספרות היא למחבר יותר מפיתוי. בלאט ניגש לביקורתו ברצינות רבה, ובדיקת היצירה נעשית בידו מבחינה רעיונית ואסתטית כאחד.

אדם אינו אחראי למעשיו ולמחדר ליו בבחינת "מה אדם ותדעהו בך אנוש ותחשבהו". לפיכך ירדה הי ספרות אל מעמקי הנפש, "כדי לנ" סות ולהקים מציאות אחרת סובייקטיבית, שהיא בוודאי רחוקה מן המציאות המקובלת".

אותו זקן מוינה ואותו צעיר מ"פראג, משעה שהשפו את העולמות התחתונים שבנשמת האדם והפקיעו, כמעט את האחריות האישית של האדם על מעשיו, נתערערו יסודותיו ההומאניים של החברה הי אנושית. פראנץ קאפקא העלה את ה"דה"הומאניזציה" כמוטיב יסודי של יצירותיו, שלפיה נכנע האדם ל"גודלו במציאות של האבסורד. מ"קורו של האדם בעולמנו — אליבא דקאפקא — בתוך תסבוכת מסתורית, שאין לה ראשית ואין לה אחרית, היא גולה מסכת-אימים חורעות, השוללת כל מוצא מן האדם. סופ"רים רבים וחשובים קיבלו תורה זו ועשו אותה קרדום לחטוב בו ולעצב בעזרתו גיבורים, או אנטי-גיבורים. אף בספרות העברית המר דרנית נתפסו סופרים ומשוררים ר"בים לתורה זו. הקשר עם תרבות" המורשה ועם היצירות הרוחניות הי גדולות של עם ישראל בדרכו הי היסטורית נעשה חלש מדי ואינו י"כול להזין עוד את הדמיון היוצר של אותם סופרים. לעומת זה חז"קות היו ההשפעות הבאים מן ה"חץ; הן מרשימות יותר, ותוצאר" חיהן מורגשות ביצירותיהם של סופ"רים רבים בפרוזה ובשירה.

כנגד סופרים אלה טוען בלאט, כי "אין יהדות ואנושיות בבהינת גורמים נוגדים, כי יצירה יהודית גדולה אוצרת בתוכה ערכים אנו"שיים, וספרות הומנית איננה במהותה אנוסי-מסורתית יהודית". במאמרי הי בקורת יוצא בלאט נגד "עבודה ז"רה" בספרות ובשירה, מתוך אמור נת-אומן עמוקה, כי יצירה יהודית טובה היא לא פחות מכך אנושית כללית, וסימנה הטוב של כל יצירה טובה, המצטרפת לגילויים הנעלים של הרוח האנושית בפרוזה ר"בשירה, נושאת עליה את תות מה הלאומי של מחברה. הוא מת"רע נגד שינוי ערכים בספי"רות העברית, כאשר "את מקום הדת הצרופה מנסים ל"המיר בפסיכיאטריה ואת האמונה — בתורת נפש". בעיות אלה — אומר בלאט — "מ"הוות שאלת השאלות במעגל האדם והספרות". והתשובה לכל השאלות היא חד-משמעית ופסקנית. שבשעת ליקוי מאורות בעולם יש לשוב ל"עודנו ההיסטורי — לגנוי אוצר" תינר".

מאמריו של בלאט כוללים ברובם הגדול ניתוחים של יצירות הסופ"רים, המעלים את נקודות המוקד שבהם ואת דרכי ההבעה של צורך תיה שהמחברים נוקטים בה. ביקורתו אינה מקיפה סופרים ומשוררים בל"בד. היא כוללת גם מבקרים ומסותיו על הביקורת מגלות בה פנים רבות לעומקה ולרוחבה של הגישה הברי קורתית בכללה. מבחינה זו יש ענין מיוחד במאמרו על קורצווייל ועל שיטות ביקורתו של זה וגישותיו לביאליק, לטשרניחובסקי ולעגנון. תשומת לב מרובה מקדיש בלאט ל"שירה, ובמיוחד למשוררים הצעירים. הוא מלווה אותם מבית גידולם ב"חממה הלירית של המשוררים הג"דולים והקלאסיים שקדמו להם ועד לפיתוחה של השקפת עולמם העצמ"אית, כפי שהיא מוצאת את ביטויה בשירתם. מאמצים רבים משקיע ב"לאט כדי לדון אותם — על-פירוב — לכף זכות. אף במספרים הצעירים מטפל בלאט מתוך גישה חיובית כל"לית, שאינה מונעתה, כמובן, לחשוף את הליקויים האמנותיים ואת הפג"מים והצללים המעיבים על האידיאה המרכזית של חיבוריהם.

דוגמה טובה לשיטת ביקורתו של בלאט מספקת מסתו על ס. יזהר, אשר "ייחד לו מקום לעצמו בבטויו המקורי ובסגנונו הסבוך ובאותה יר"דה (אל הנפש) — לצורך עליה — לשם העלאת בעיות המוראל האישי והציבורי". אבותיו של יזהר הם ברשדסקי, גנסין וברנר. שחיו בת"קופת מעבר, אבל "יזהר משתייך למשפחת האדמה, בן הארץ". ב"ספורי הקיבוץ עורר יזהר את הבעיה של "האבות והבנים" בקומונה. הי אבות פרשו מדרך-חיהם כיחידים ונבלעו בקולקטיב. הבנים בועטים בתורת העבודה, נבוכים ואין הם מוצאים את דרכם במציאות חיהם בקבוץ ומחוצה לו. בסיפורי המלח"מה גילה יזהר את הניגוד שבין חייל לאדם ובין פקודה ל"מצפון. הבחינה המוסרית של הי איש הלוחם הועלתה על ידו בחרי"פות יתרה. מבחינת הצורה — בחר יזהר במונולוג במקום פיתוחה של העלילה, ובחוויה של כל רגע ושל כל שעה — בזמן התודעתי — במ"קום הזמן האובייקטיבי. "ימי צק" לג" אינו ספר של גבורים אלא של בעיות, בעיות הדור אשר גלחם את מלחמת השחרור. "ס. יזהר מערטל את הדור מקדשיו, מלאומיותו וגם מערכיו הסוציאליים ומניח לו לפרפר בצל מלחמת קיום של חיים סתם, של אדם ללא קשר מהותי עם עמו, המתכחש לעמו. לדתו, למסורתו ר"לכל תהליכי הלוואי ההיסטוריים ש"לו".

מאמריו של בלאט ניתנים לעיון חוזר. הקורא המעונין לקלוט בקיר צור את תמציתו של הספר או של השירה, עם בטחון מסוים שתפס את עיקרה של היצירה, ימצא בספרו של בלאט חומר רב, המתרכז בע"קר, ומבדיל בין עיקר לספל. גם לשוננו של המבקר וסגנונו ברורים וצלולים. אפילו כשהוא מעמיק לרדת לגופם של דברים ולכבשונה של היצירה אין לשוננו מסורבלת ומסר"בכת. בדברים פשוטים ובהירים הי נובעים מלשון עשירה ומרוזה מ"נתח בלאט את היצירה המבוקרת, נעזר בציטאטות קולעות המבהירות את מגמתו של המבקר ובודק את צדיה הרעיוניים והאמנותיים כאחד מתוך כתיבה שוטפת, הנקלחת בק"לות בלבו של הקורא.

כתיבתו של בלאט אינה קלילה, המחברה-המבקר משתדל להקיף את גישאי בקרתו "כתנוו של עכנאי". כדי לגלות בהם את החוליות הח"קות והחלשות, וכדי לציין במה ג"דול כוחו של הסופר והמשורר ומה הן נקודות התורפה שלו. אמות"המידה שלו נובעות מדרך ארץ ש"יש לו כלפי תורה שבכתב. דרך ארץ זו קדמה לתורה ובלאט סיגל אותה לעצמו, כנראה, בימים שעסק בלימוד התורה, הגמרא. ניתוח הי ספור או השיר בידו נעשה לאור הרעיון המרכזי, שהמבקר מחפש ר"מגלה אצל המחבר, על הבדיקה להוכיח, אם אידיאה מרכזית זו הש"פיצה — וכיצד השפיצה — על היקפה של היצירה, ומה הם הלי"בושים החיצוניים שלה, מבחינה זו טוב בלאט שה"פנים" ו"החוק" יהיו יוגקים במידה שווה מצנור השפע של הרעיון העיקרי, שאותו בא ה"סופר ללמדנו. בביקורתו מחפש בלאט את התשובה לשאלה, שגוסחה לפני שנים רבות בקיצור ובחריפות; מאי קא משמע לן, המחבר?

גישה זו אינה מקנה כלל וכלל על המבקר. במאמרו: "האדם ב"משנתו של אלבר קאמי" (עם תר"גום "הנפילה" ו"גלות ומלכות") כ"זב בלאט: "ככל שאנו קרבים אל הספרות בת זמננו אנו חשים מחנק מעיק על רגשותינו, כאילו הולי"כים אנו ונסגרים בתוך מעגל קס"מים ההולך וצר, מצר את צעדינו ומתעתע בנו. לא רק התכנים מ"שטטשים, אלא גם המבנה הצורני הולך ונהרס, אם מבחינת הלשון ההוסכת לכמוסה יותר או להיפך וולגארית יותר, ואם בערבוב תחר"מים וסגנון. הסופר בן זמננו הנושם את אור עולמו ומחונן בהרגשת תקופתו, יודע אל נכון, כי האדם — קיומו הביאלוגי נתן בכונה ועולמו הנפשי והרוחני מעורער ל"לא תקנה, ולכן עצם הידיעה של השקיעה והעמידה על שפת התהום נותנת את אותותיה בעיצובו האי"מנותי של האדם בן זמננו. בתקופה בה התפוררו הערכים המקובלים ר"החברה האנושית התנונה משתקף כל האנושי במפוקפק, בגרוטסקי, וב"חורבן", שורות אלן, הפותחות את המאמר, מבטאות את הבעיה העיק"רית בטפרות של דורנו. המחבר מו"סיף ומסביר, כי לפי התפיסה החד"שה על הספרות נהפך הגבור היחיד ל"ערך מעורער", כלומר, הי לשוננו יעם

קונטרסים עממיים לענייני לשון, בעריכת ע' איתן מ' מדן, מחזור י"ח קונטרס י' (קפ"ב) אב-אלול תשכ"ו. הוצאת המזכירות המדעית של האקדמיה ללשון העברית, ירוש"לים, כ"ח עמ'.

המשתתפים: ח' ילון; ד' סדן;

ר מירקין; מ' מורשת; ש' אשכנזי.